

Milan Mesarić*

UDK 330.162

JEL Classification A13, F02

OBRISI NOVOG, SOCIJALNO PRAVEDNOG, EKONOMSKI UČINKOVITOG I EKOLOŠKI ODRŽIVOG MODELA

Autor razmatra ideje većeg broja svjetski poznatih ekonomista, sociologa i filozofa o rađanju novog društveno-ekonomskog i civilizacijskog modela, koje je na prijelazu milenija već otpočelo. Naime, postojeći model neoliberalnog, globaliziranog kapitalizma je po mišljenju autora dugoročno neodrživ, i to prvenstveno zbog sve nepodnošljivije socijalne polarizacije, a potom zbog nezaustavljivog uništavanja ekološke ravnoteže. Osim toga nova tehnološka paradigma oličena u informatičkoj revoluciji potiče korjenite promjene u obrascima ekonomskog, političkog i društvenog života, namećući oblikovanje nove ekonomske, društvene i ideološke paradigme, odnosno oblikovanje novog društveno-ekonomskog modela. Postoje mnoge ideje, vizije, scenariji i nazivi tog novog civilizacijskog modela za kojim se traga: "socijalno-ekološko-tržišni model" (Hans Kueng); "moralni kapitalizam" (Stephen Young); "spiritualni kapitalizam" (Patricia Aburdene); "otvoreno društvo" (George Soros); "informatičko, umreženo društvo" (Manuel Castells); "transnacionalno, kozmopolitsko, postmoderno društvo" (Ulrich Beck); "treći put" (Antony Giddens); "slobodarski socijalizam" (Noam Chomsky); "kiberkomunizam" (Adolf Dragičević). Iako novo socijalno ekonomsko uređenje razni autori zamišljaju na različite načine, svim tim različitim vizijama zajednička su ili slična temeljna humana i etička načela: društvena pravda, ljudska solidarnost i suosjećanje, tolerancija, dignitet i sloboda ljudskog bića, ravnoteža individualnih i društvenih interesa,

* M. Mesarić, znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta Zagreb, u mirovini (emeritus), prvi predsjednik Hrvatskoga društva ekonomista (od 1952.); 14 je godina bio ekonomski savjetnik UN u više afričkih i azijskih zemalja. Članak je primljen u uredništvo 31. 7. 2006.

etnički, kulturni i religijski pluralizam, slobodni razvoj čovjekovih kreativnih potencijala. Koja će varijanta prevladati u pojedinim zemljama ovisit će o civilizacijskoj tradiciji i o drugim lokalnim specifičnostima. Postojeći model neoliberalne ekonomije i civilizacije nalazi se u očiglednoj krizi, a rasplet te krize bit će u najvećoj mjeri uvjetovan sazrijevanjem kolektivne svijesti o nužnosti društvenih promjena i pretvaranjem te svijesti u masovni pokret za oblikovanje novog pravednijeg u humanijeg društva.

Ključne riječi: informatička revolucija, tržišni fundamentalizam, neoliberalna globalizacija, postindustrijska ekonomija, poslovna etika, "moralni kapitalizam", socijalno-ekološki-tržišni model, "slobodarski socijalizam"

“Dramatičan civilizacijski preokret koji danas doživljavamo mogao bi postati još dramatičnijim, jer su suvremene promjene još dublje i svestranije i jer obuhvaćaju cijeli planet. Model ritmičkih uspona i padova koji je obilježavao evoluciju ljudske civilizacije djeluje i danas, a po svemu sudeći točka preokreta veoma je blizu”.

(Američki nuklearni fizičar i filozof Fritjof Capra u knjizi “Wende-Zeit: Bausteine für ein neues Weltbild”)

“U uvjetima informatičkog, umreženog društva kapital se koordinira na globalnoj razini, a radna se snaga individualizira. Bitka između kapitalista i radničke klase svodi se na razlikovanje između gole logike kapitala i kulturnih vrijednosti ljudskoga društva... Zbog konvergencije povijesne evolucije i tehnološke informatičke revolucije ušli smo u čisti kulturalni model društvene interakcije i društvene organizacije... To je početak novoga postojanja i novoga informatičkoga doba koje će označiti autonomija kulture nasuprot materijalnim osnovama našega društva”.

(Američki sociolog Manuel Castells u knjizi “The Information Age: Economy, Society and Culture”)

“Na pragu trećega tisućljeća postavlja se urgentnije nego ikada kardinalno pitanje: pod kojim osnovnim uvjetima možemo preživjeti, preživjeti kao ljudi na Zemlji na kojoj se može stanovati i ljudski oblikovati svoj individualni i društveni život. Pod kojim se uvjetima može spasiti ljudska civilizacija u trećem tisućljeću... Odgovor: čovjek mora postati više nego što je danas – mora postati ljudskiji. Čovjek mora svoj ljudski potencijal iskoristiti za stvaranje što humanijega društva i za očuvanje prirode... Glavno etičko načelo mora biti čovjek i njegova dobrobit: on mora uvijek ostati cilj i kriterij, a novac, kapital, znanost, tehnologija i industrija samo su sredstva”.

(Švicarsko-njemački teolog i filozof Hans Kueng u knjizi “Projekt Ethos”).

Mnogi ugledni ekonomisti, sociolozi i filozofi (kao npr. John Kenneth Galbraith, Gunnar Myrdal, Lester Thurrow, Joseph Stiglitz, Fritjof Capra, Ken Wilber, Manuel Castells, Jean Ziegler, Ulrich Beck, Anthony Giddens, Noam Chomsky, George Soros, Joel Bakan, Hans Kueng, Patricia Aburdene i drugi) ne izlažu samo neoliberalni kapitalizam argumentiranoj kritici, nego iznose i svoja razmišljanja o prijevnoj potrebi transformacije postojećeg neodrživoga neoliberalnoga kapitalizma u neko bolje, pravednije i održivo društveno-ekonomsko uređenje. Lester Thurrow ne vjeruje u održivost kapitalističkoga modela, usprkos još uvijek raširenoj predodžbi o njegovoj tobožnjoj superiornosti i o tome da je to jedini mogući način suvremenog informatiziranoga društva. (Lester Thurrow "The Future of Capitalism", Morrow, New York, 1996). Taj će se model urušiti ili transformirati, smatra L. Thurrow, prije svega zbog nepodnošljive socijalne polarizacije koja se sve više produbljuje. Radikalizacija kapitalističkoga modela uvedena u osamdesetim godinama 20. stoljeća dala je ekskluzivnu prednost kratkoročnim privatnim interesima koji obezvređuju elementarna načela ljudske solidarnosti i društvene pravde i pored toga uzrokuju bezobzirno devastiranje prirode. Stoga će se kapitalizam, ako misli preživjeti i ostati funkcionalan u 21. stoljeću, morati prilagoditi novim civilizacijskim zahtjevima i morat će uspostaviti ravnotežu između privatnoga i javnoga interesa, između rada i kapitala, između kratkoročnih i dugoročnih ciljeva, između potrošnje i investicija, između materijalnog standarda i kulturnih potreba, između ekonomske učinkovitosti i društvene pravde. Budući da se kapitalizam zasniva na načelu maksimizacije profita u kratkome roku, jedino se država javlja kao faktor koji zastupa dugoročne interese društva. Zbog toga je potrebno postići uravnoteženu kombinaciju državnih, odnosno javnih i privatnih investicija (motiv privatnih investicija ostat će i dalje neposredan, privatni i kratkoročan interes). Pored starih, urođenih, "genetskih" grešaka kapitalističkoga modela, s informatičkom su se revolucijom pojavili i novi problemi: informatizacija, naime, nameće nove modele organizacije, drugačije radne i društvene odnose, pa i nove kulturne i ideološke kontekste, koji su u sukobu s postulatima neoliberalne doktrine. Postoje, doduše, i sada različite varijante kapitalističkoga modela: za razliku od američkoga tipa kapitalizma, europski model sadrži značajne socijalne elemente s aktivnom državnom ekonomskom i socijalnom politikom. L. Thurrow ne predlaže podrobno razrađena rješenja ni način tranzicije na novi tip društveno-ekonomskih odnosa, ali je siguran da će postojeći neoliberalan kapitalistički model morati u dogledno vrijeme doživjeti temeljitu i duboku metamorfozu. Napuštanju neoliberalnog modela (koji je uglavnom američkog porijekla) pridonijet će, po mišljenju L. Thurrowa, realni izgledi da SAD u dogledno vrijeme izgube status najmoćnije svjetske supersile, najprije u ekonomskom i tehnološkom, zatim u političkom, a na kraju i u vojnom pogledu. Ipak, on ne očekuje nagli i potpuni slom toga modela, već smatra da je na vidiku razdoblje postepenih reformi, promjena i prilagođivanja, što će na kraju dovesti do novog, pravednijeg i funkcionalnijeg društveno-ekonomskog uređenja.

Joseph Stiglitz smatra da je danas kapitalistički model na raskršću sličnom onome iz vremena Velike ekonomske krize tridesetih godina prošloga stoljeća. (Joseph Stiglitz "Globalization and Its Discontents", W.W. Norton & Co. Inc., New York, 2002). Došlo je vrijeme da se neoliberalna doktrina i na njoj zasnovana globalizacija promijene tako da koristi od tehnološkog i ekonomskog napretka budu pravednije raspodijeljene i da se uspostavi i održi ekonomska, socijalna i ekološka ravnoteža. Ideologiju tržišnoga fundamentalizma, tj. jednostranu, isključivu i bezobzirnu težnju za maksimizacijom profita valja zamijeniti širim, holističkim shvaćanjem ekonomije, uzimajući u obzir socijalne, demografske, ekološke i psihološke posljedice ekonomskih odluka. Kao i L. Thurrow i on pleđira za uspostavu optimalne ravnoteže između individualnih i kolektivnih potreba i interesa, između samoregularajućeg mehanizma tržišta i državnog regulativnog i korektivnog djelovanja. Cilj je gospodarskoga rasta poboljšanje kvalitete života pojedinca i društva, a takav se razvitak ne može postići bez aktivne participacije i podrške svih društvenih slojeva, bez općedruštvenog konsenzusa. No, potreban stupanj društvene kohezije, konsenzusa i participacije ne može se ostvariti ako koristi od razvitka nisu pravedno raspodijeljene. S time u vezi veoma je bitno osigurati punu zaposlenost, što mora biti glavni cilj razvojne politike, jer je bez toga iluzorno govoriti o uspješnom, pravednom i stabilnom društvu. Da bi se neutralizirale štetne posljedice neoliberalne globalizacije, država mora izraditi strategiju razvitka zasnovanu na vlastitim nacionalnim interesima i preuzeti ključnu ulogu u njezinu ostvarenju, ne prepuštajući se iluziji da će tržište i slobodno poduzetništvo prepušteno samo sebi pokrenuti razvitak u željenome smjeru i riješiti problem nezaposlenosti. J. Stiglitz zastupa gradualistički i reformistički pristup o zamjeni postojećega neoliberalnoga kapitalističkoga modela nekim održivim i pravednijim sustavom. No, u svojim idejama o tom novome sustavu on ne ide mnogo dalje od općih načela, ali je jasan i kategoričan u definiranju ideoloških i moralnih osnova toga novoga poretka: ideologiju egoizma i utilitarizma koju zastupa neoliberalna doktrina potrebno je zamijeniti ideologijom humanizma i solidarnosti, jer jedino takva ideološka paradigma može biti osnova ekonomski uspješnoga, ali i socijalno pravednoga i humanoga društva.

Manuel Castells pridružuje se svojim kolegama L. Thurrowu i J. Stiglitzu u ocjeni da, zbog unutarnjih kontradikcija i napetosti koje obilježavaju neoliberalni, globalizirani kapitalizam u uvjetima informatičke revolucije mora doći do radikalnih promjena. Ahilova peta toga kapitalizma jest zaoštrena dihotomija i suprotnost između rada i kapitala koja je dobila gotovo neodržive razmjere. (Manuel Castells "The Information Age: Economy, Society and Culture", Blackwell, 1996.-1999.). Dok se kapital globalizira, udružuje i koncentrira i postaje sve moćniji, radnička se klasa našla u procesu fragmentacije i razjedinjavanja, gubeći tako svoj kolektivni identitet, svoj društveni utjecaj i pregovaračku snagu. Bit problema sadašnjega svijeta, prema mišljenju M. Castellsa, u sukobu je dviju filozofija: filozofije neograničenoga, slobodnoga tržišta i povećanja profita po svaku

cijenu, s jedne strane, i filozofije humanih i moralnih vrijednosti, sa druge strane. M. Castells, jednako kao i L. Thurrow i J. Stiglitz, smatra da država mora odigrati ključnu ulogu u procesu ekonomske i socijalne transformacije. Zbog goleme financijske, ekonomske, medijske i političke moći globaliziranog kapitala, M. Castells nije preveliki optimist kada se radi o mogućnosti skorih i korjenitih promjena. Ipak on vjeruje u perspektivu izgradnje drugačijega, boljega svijeta. On je također uvjeren da se najnovija tehnološka dostignuća (Internet, bežična telefonija i sl.) mogu iskoristiti za osvješćivanje, mobilizaciju i aktiviranje svih ljudi i društvenih slojeva koji su na razne načine ugroženi, oštećeni ili obespravljani neoliberalnim kapitalizmom i globalizacijom i za povezivanje i koordiniranje mnogobrojnih pokreta i udruga koje teže promjenama. Njegova je teza da proces informatizacije i umreživanja mijenjajući proces rada, komuniciranja i organiziranja, svojom u sebi sadržanom logikom i dinamikom teži stvaranju “društvenoga uređenja višega reda”, jer kako on kaže “moć komunikacijskih tokova nadvladava tokove ekonomske moći”: globalna komunikacijska mreža među ljudima sama je po sebi moćnija od interesa i snage financijskih središta moći.

Po mišljenju njemačkoga sociologa Ulricha Becka jedino se savez država i organizacija civilnoga društva može suprotstaviti hegemoniji međunarodnog kapitala. (Ulrich Beck “Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2002). No, i taj savez, da bi uspio, mora proširiti svoje djelovanje s nacionalne na regionalnu i globalnu razinu: jedino bi neki oblik suradnje “internacionalne nevladinih udruga” sa zajednicom više država mogao preokrenuti trendove neoliberalne globalizacije. Da bi se to postiglo, bilo bi potrebno nadići usku nacionalnu perspektivu: licemjernom kozmopolitizmu kapitalističke globalizacije potrebno je suprotstaviti stvarni kozmopolitizam organizacija civilnoga društva i saveza demokratskih država. Razvitak državnosti u smjeru kozmopolitske perspektive može osposobiti demokratsku državu da ona postane dovoljno snažan suparnik globaliziranom međunarodnom kapitalu. Država se mora uključiti u nadnacionalne državne mreže da bi stekla sposobnost globalnoga djelovanja i da bi se na taj način mogla suprotstaviti diktatu i podčinjavanju zahtjevima globalnih financijskih centara moći i transnacionalnih korporacija. Rješenje se, dakle mora tražiti u nadilaženju nacionalne ortodoksije, u kozmopolitizaciji države i u njezinoj demokratskoj samoobnovi. Velika je prednost kozmopolitiziranih i demokratiziranih država u savezu s “internacionalom civilnoga društva” to što one, za razliku od korporacija i međunarodnoga kapitala, imaju demokratski, politički legitimitet. Nepostojanje upravo toga demokratskoga, političkoga legitimiteta može se pokazati kao fatalna slabost inače ekonomski moćnoga međunarodnoga kapitala i njegovih predstavnika. Da bi se država osposobila kao uspješna protusila globalnome kapitalu, mora se udružiti sa drugim državama u regionalne saveze i surađivati s udrugama civilnoga društva, ali bi država prije svega morala samu sebe stvarno demokratizirati da bi mogla motivirati i aktivirati većinu svojih građana za otpor diktatu međunarodnoga kapitala. Popuštanje pritiscima neolibe-

ralnoga globaliziranoga kapitala u obliku pretjerane liberalizacije i privatizacije, a osobito u obliku ukidanja socijalne uloge države, dovelo bi u pitanje, smatra U. Beck, demokratski legitimet države i njezinu političku stabilnost.

Švicarsko-njemački teolog i filozof Hans Kueng uzroke krize moderne zapadne civilizacije, koju je do krajnjih granica zaoštrio neoliberalni kapitalizam, nalazi ponajprije u krizi moderne svjetonazorske paradigme. (Hans Kueng "Denkwege", Piper Verlag GmbH, München, 1999.; hrvatsko izdanje: "Promišljanja", MIOB naklada d.o.o., Velika Gorica, 2003.). Tu paradigmu, koja je ideološka osnova neoliberalne doktrine, obilježava krajnji individualizam, odnosno egocentrizam, kojim se opravdava bezobzirna borba za što većim profitom, davanje prednosti interesima kapitala pred općedruštvenim interesima, zanemarivanje elementarnih prava radnika i uništavanje prirodne ravnoteže. H. Kueng ne sumnja da budućnost pripada novome postkapitalističkome, postindustrijskome, postmoderne društvu, koje on naziva socijalno-tržišno-ekološkim modelom gospodarsko-društvenog uređenja. On je uvjeren da će sve očitije pogubne posljedice neoliberalnog kapitalizma, kao što su ugrožavanje prirodnog okoliša, bijeda i siromaštvo zemalja Trećega svijeta, masovna nezaposlenost, prijatna nuklearnim ratom rezultirati samorazaranjem sadašnjega zapadnoga "društva prosperiteta", ako se te tendencije ubrzo ne zaustave. U novom socijalno-tržišno-ekološkom modelu etika će imati ključnu ulogu, jer se problemi podjele čovječanstva na bogatu manjinu i siromašnu većinu i problem zlouporabe znanstvenih i tehnoloških otkrića (kao što su atomska energija, bioinženjering, internet itd.) ne mogu uspješno riješiti bez općeprihvaćenog, univerzalnog etičkog kodeksa.

Na isti način razmišlja i švicarski sociolog Jean Ziegler, no njegova je osuda vladavine globaliziranog kapitala oštrija i radikalnija: on kaže da je "svjetska financijska oligarhija" podredila svojim interesima gotovo sve važnije čimbenike ekonomskog, društvenog i političkog života, da je velikim dijelom zavladała medijima i državnom politikom, da je razbila stoljeće i pol razvijanu respektabilnu snagu radničkog pokreta. (Jean Ziegler "Les nouveaux maîtres du monde et ceux qui leur résistent", Editions Fayard, 2002.) i "L'empire de la honte", Editions Fayard, 2005.). Istovremeno je neoliberalna ideologija zavladała duhovnim prostorom Zapada i jednim dijelom ostaloga svijeta. Tvrdnje ideologa neoliberalne doktrine da slobodno globalizirano tržište otvara šire prostore slobode i nove mogućnosti razvitka pojedinca, J. Ziegler smatra "ciničnim obmanama": po njegovom je mišljenju pojedinac zapravo izgubio svoju slobodu i identitet, postajući pukim objektom nepredvidivih tržišnih procesa na koje nema nikakvoga utjecaja. U globaliziranom, neoliberalnom kapitalizmu pojedinac je sveden na svoju puku funkcionalnost: događa se "reifikacija čovjeka", tj. "opredmećivanje njegove svijesti", čovjek je postao rob stvari. Nepovoljna je okolnost to što se dosad nije pojavila neka nova, koherentna, cjelovita i vjerodostojna ideologija, koja bi se mogla uspješno suprotstaviti dominaciji neoliberalne doktrine. Komunistička je

ideologija velikim dijelom izgubila kredibilitet i privlačnost zbog totalitarne, represivne i neuspjele primjene u Sovjetskom Savezu, u Kini i u nekim drugim zemljama, a suvremena je socijal-demokracija, po uvjerenju J. Zieglera uglavnom krenula putem ustupaka i kompromisa sa svemoćnim globalnim, neoliberalnim kapitalizmom. Usprkos svim tim nepovoljnim okolnostima, J. Ziegler vjeruje da je moguće prevladati suvremenu civilizacijsku krizu, spasiti svijet od degradacije i uništenja osnovnih civilizacijskih vrijednosti: slobode i dostojanstva ljudske osobe, ljudske solidarnosti i društvene pravde i stvoriti pravedniji, slobodniji i humaniji društveni poredak. On glavnu protutežu hegemoniji financijske oligarhije vidi u mnogobrojnim antiglobalizacijskim, ekološkim, mirotvornim, feminističkim i ostalim pokretima koji teže ostvarenju novoga, postmodernoga, postkapitalističkoga društva. Te različite i sada nedovoljno povezane pokrete ujedinjuju ova zajednička načela: a) težnja za uspostavljanjem stvarne, neposredne demokracije i za aktivnom participacijom građana u svim područjima gospodarskog, društvenog i kulturnog života; b) ukidanje razlika u ekonomskim, socijalnim i političkim pravima i šansama između pojedinaca, naraštaja, spolova, društvenih slojeva, etničkih i religijskih zajednica; c) zaštiti prirode potrebno je dati apsolutnu prednost pred ekonomskim interesima. J. Ziegler vjeruje da će širenjem, koordiniranjem i intenziviranjem djelovanja tih pokreta oni prerasti u globalnu snagu dovoljno snažnu za suprotstavljanje hegemoniji suvremenih gospodara svijeta.

Jedan od najradikalnijih, najtemeljitijih i najplodnijih autora i kritičara aktualnoga stanja zapadne civilizacije, Noam Chomsky, profesor lingvistike i filozofije na Massachusetts Institute of Technology (MIT), najvećim krivcem za dekadenciju te civilizacije smatra SAD. (N. Chomsky "Hegemony or Survival", Henry Holt & Co., 2003.; hrvatsko izdanje: "Hegemonija ili opstanak", Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.). On optužuje SAD da svim sredstvima nastoje sačuvati status jedine svjetske supersile i svoju globalnu dominaciju, status glavnoga zastupnika neoliberalne ekonomske doktrine i interesa međunarodnog financijskog kapitala. Svojim odbijanjem prijedloga UN o zabrani militarizacije svemira, odbijanjem da sudjeluju u međunarodnim pregovorima o sprečavanju biološkoga oružja i svojom agresivnom, imperijalističkom politikom, SAD postale su, po ocjeni N. Chomskoga, najvećom prijetnjom svjetskome miru. Ta politika SAD u sprezi s međunarodnim financijskim kapitalom i neoliberalnom ideologijom (koju N. Chomsky naziva "ludačkom doktrinom") dovodi u krajnjem rezultatu u pitanje sam opstanak ljudskoga roda. Današnji se svijet nalazi, prosuđuje N. Chomsky, na sudbonosnoj prekretnici: jedan put vodi u nastavak globalne dominacije SAD i međunarodnog financijskog kapitala, a drugi put otvara perspektivu jednoga drugačijega, alternativnoga svijeta, koji će odbaciti neoliberalnu ideologiju i oblikovati nove, alternativne, pravednije i humanije modele ekonomskoga i društvenoga života. Iako nije siguran kojim će putem krenuti čovječanstvo, ipak on vjeruje da ima nade za opstanak i za napredak ljudskoga roda. A izlaz vidi u izgledima "da se ljudi probude iz noćne more prije nego što nas ona sve progur-

ta”. On prepoznaje ohrabrujuće znakove toga buđenja u širenju i sve aktivnijem djelovanju mnogobrojnih pokreta otpora protiv neoliberalne globalizacije, devastacije prirode, produbljivanja jaza između bogatih i siromašnih, kršenja ljudskih, građanskih, radničkih i etničkih prava itd. U globalnome širenju i jačanju tih pokreta on, kao i J. Ziegler, naslućuje “drugu potencijalnu svjetsku supersilu” koja bi mogla, ako i kada dostigne kritičnu razinu masovnosti i aktivnosti, osloboditi svijet od dominacije međunarodnoga kapitala. O ekspanziji i dinamizmu te “nove svjetske supersile” ovisi, zaključuje N. Chomsky, budućnost ljudske vrste.

Za razliku od N. Chomskog, Joel Bakan, profesor sociologije na sveučilištu British Columbia, SAD, smatra da demokratska država, usprkos mnogim nedostacima parlamentarne demokracije, jedina može, nadvladati moć korporacija i financijskoga kapitala. (Joel Bakan “Korporacija, patološka težnja za profitom i moći”, Mirakul d.o.o., Zagreb, 2005.). Iako se čini da su globalizirane korporacije i financijski kapital toliko ojačali da je za njihovo obuzdavanje već prekasno, da je njihova moć izvan dosega državne vlasti, J. Bakan podsjeća da država još uvijek ima instrumente kojima može odlučivati o sudbini korporacija: ona donosi propise o osnivanju i poslovanju korporacija, ona određuje porezne i druge obveze i sl. Doduše, mnoge se države, priznaje J. Bakan, koriste svojim zakonodavnim, regulatornim i nadzornim ovlastima više radi zaštite interesa korporacija, nego u korist svojih građana ili općih interesa. No, stvarna demokratska država, koja doista predstavlja i zastupa interese većine građana, ima pravnu i legitimnu mogućnost podvrgnuti korporacije i banke demokratskome nadzoru. Dakle, rješenje je problema podčinjavanje djelovanja korporacija i banaka javnome nadzoru i općedruštvenim interesima, jačanje utjecaja javnosti na državnu vlast i stvarna i potpuna demokratizacija države. Država je jedina institucija koja, zahvaljujući zakonodavnoj moći i represivnome aparatu (policija i vojska), može obuzdati svemoć i samovolju korporacija i financijskoga kapitala. Iako je s načelnoga i pravnoga stajališta gornja konstatacija točna, u stvarnosti će biti veoma teško, priznaje J. Bakan, podvrgnuti korporacije i banke demokratskome nadzoru; njihova je moć u posljednjim desetljećima toliko narasla, da je možda izmakla kontroli. Ipak, ako uspiju demokratska transformacija države i njezino pretvaranje u instrument zaštite općedruštvenih interesa, ona će moći uz aktivnu potporu javnosti nadvladati financijsku i ekonomsku premoć neoliberalnoga kapitala. U zaključku svojih razmišljanja o izgledima za smjenu neoliberalnoga kapitalizma nekim pravednijim i humanijim sustavom, J. Bakan kaže: “Moramo osporiti vladavinu korporacija kako bismo oživjeli vrijednosti kojima se korporacije protive: demokraciju, društvenu pravdu, jednakost i suosjećanje. Korporacije i njihova ideologija nadahnute su skućenim i iskrivljenim poimanjem ljudske prirode. ...Iako su egoizam, opsjednutost vlastitom korišću i potrošački nagon svojstveni čovjeku, te su težnje samo dio ljudske prirode. Ljudi su također suosjećajna i moralna bića, svjesna međusobne ljudske povezanosti i solidarnosti, jer dijele istu sudbinu i zajedničku nadu u bolju budućnost.” (J. Bakan, “Korporacija”, str. 207).

Michael Hardt, profesor na sveučilištu Duke i Antonio Negri, filozof postmarksističke orijentacije, smatraju da glavnu snagu nove društveno-ekonomske alternative imperijalnom globalnom kapitalizmu predstavlja otpor "suvremenog proletarijata". Taj proletarijat više ne čini tradicionalna radnička klasa, već ga čine razni slojevi stanovništva koje na razne načine eksploatira i podčinjava kapitalistički način proizvodnje. (M. Hardt i A. Negri "Imperij", Arkin, d.o.o., Zagreb, 2003., str. 56; naslov originala: "Empire", Harvard University Press, Cambridge, 2000.). Industrijska radnička klasa bitno se smanjila, raslojila i izgubila je svoj dominantan položaj u izrabljivanom stanovništvu. No, M. Hardt i A. Negri ističu: "Proletarijat nije više ono što je bio, ali to ne znači da je nestao". (ibid. str. 56). Sada je nematerijalna proizvodnja u ekonomski razvijenim zemljama postala vladajući oblik društvene proizvodnje i u skladu s tim "bijeli ovratnici" čine glavninu novoga proletarijata. Autori smatraju da, usprkos fragmentiranosti, heterogenosti i nepostojanju globalne komunikacije i koordinacije, sporadični, lokalni otpori i pobune raznih društvenih slojeva podvrgnutih diskriminaciji i eksploataciji kriju veliku potencijalnu snagu otpora protiv neoliberalne globalizacije i obećavaju uspjeh pokreta za stvaranje novih, pravednijih oblika društveno-ekonomske organizacije.

Iako se navedeni kritičari neoliberalne varijante kapitalizma i njegove globalne prevlasti ne slažu u svim pojedinostima o prirodi, obilježjima i oblicima novoga postindustrijskoga, postkapitalističkoga i postmodernoga civilizacijskoga modela, ni o izgledima i metodama njegovoga ostvarenja, ipak većina njih zastupa ista ili slična osnovna načela, koja bi se mogla ovako opisati:

- Slobodno tržište uz sve svoje mane, ograničenosti i štetne nuspojave mora i dalje djelovati kao mehanizam (iako nesavršen) autoregulacije, motivacije, dinamičnosti i optimizacije ekonomskih procesa, ali mehanizam tržišta mora se dopuniti regulativnim, korektivnim i usmjerujućim djelovanjem države, koja zastupa općedruštvene i dugoročne interese, radi prevencije i otklanjanja negativnih posljedica slobodnoga djelovanja tržišta.
- Ideologiju egoizma i utilitarizma koju zastupa tržišni fundamentalizam i na njoj zasnovana bezobzirna težnja za maksimizacijom profita potrebno je zamijeniti ideologijom društvene solidarnosti i humanizma jednako kao i širim, holističkim shvaćanjem ekonomije, uzimajući u obzir socijalne, humane, demografske i ekološke posljedice ekonomskih odluka i procesa. Cilj nove ekonomske doktrine nije samo izgraditi učinkovito, stabilno i dinamično gospodarstvo, nego prije svega pravedno i humano društvo, društvo na visokoj civilizacijskoj i kulturnoj razini.
- Aktivnom državnom politikom potrebno je težiti ravnoteži privatnoga i javnoga interesa, ravnoteži privatnih investicija (koje su motivirane isključivo kratkoročnom maksimizacijom profita) i javnih investicija (koje se rukovode općim i dugoročnim probicima), ravnoteži potrošnje i inve-

sticija, ravnoteži ekonomske učinkovitosti i društvene pravde, ravnoteži materijalnoga standarda i kulturnih potreba.

- Krajnji cilj i mjerilo gospodarskoga rasta mora biti poboljšanje kvalitete života svih građana, a to pretpostavlja da koristi od toga rasta moraju biti pravedno raspodijeljene.
- Da bi se država obranila od štetnih posljedica neoliberalne globalizacije, ona mora izraditi strategiju razvitka zasnovanu na vlastitim nacionalnim interesima, ne prepuštajući se iluziji da će tržište i slobodno poduzetništvo prepušteno samo sebi pokrenuti razvitak u željenome smjeru i riješiti sve ekonomske i društvene probleme, a ponajprije problem pravednije raspodjele koristi od gospodarskoga rasta i problem nezaposlenosti.
- Proces kompjutorizacije, informatizacije i umreživanja svih ljudskih djelatnosti, iako u kontekstu neoliberalne ekonomije dovodi do degradacije radničkih prava i sprečava razvitak stvarne, participativne demokracije, sadrži u sebi tendenciju za oslobođenjem rada, za prevladavanjem dihotomije rada i kapitala, za zamjenom hijerarhijske mreže organizacije, za stvaranjem "društvenoga uređenja višega reda".
- U tome novome postindustrijskome, postkapitalističkome i postmodernome društvu financijski i fizički kapital imat će u proizvodnom procesu i u društvu općenito sve manju ulogu, ustupajući prvenstvo obrazovanju, znanju, inovativnosti i kreativnosti. Povezano s time, odnosi u proizvodnim i u svim ostalim djelatnostima bit će transformirani iz hijerarhijskih odnosa nadređenosti i podređenosti u ravnopravnu, partnersku participaciju i suradnju, a upravljanje će biti preoblikovano u neki oblik samoupravljanja.
- Hegemoniji međunarodnoga financijskoga kapitala i transnacionalnih korporacija može se uspješno suprotstaviti savez demokratskih država i mnogobrojnih organizacija civilnoga društva i nevladinih udruga (to bi se moglo nazvati "internacionalom civilnoga društva"). Neoliberalnu, kapitalističku globalizaciju može nadvladati jedino kozmopolitizam organizacija civilnog društva i savez demokratskih država, ali prije svega država samu sebe mora demokratizirati, mora postati stvarnim predstavnikom potreba i interesa svojih građana da bi se mogla osloboditi diktata domaćega i međunarodnoga kapitala.
- Usvajanjem međunarodnog kodeksa korporativnog ponašanja i odgovarajućim mehanizmima društvenoga nadzora mora se ograničiti moć i samovolja korporacija koje se rukovode isključivo težnjom za maksimizacijom profita bez obzira na humane, društvene i ekološke posljedice.
- U upravljanju međunarodnim financijskim i trgovinskim organizacijama (Svjetska banka, MMF, WTO), potrebno je veću ulogu dati zemljama

Trećega svijeta da bi te organizacije prestale služiti prije svega bogatim zemljama i interesima financijskoga kapitala i da bi postale instrumentom globalne ekonomske stabilnosti i napretka, vodeći posebno računa o smanjenju siromaštva i o ubrzanome razvijanju zemalja Trećega svijeta.

- Ostvarenju boljega i pravednijega svijeta mogao bi pridonijeti i očekivani nestanak globalne ekonomske, političke i vojne hegemonije SAD, kao glavnoga zastupnika unilaterizma u međunarodnoj politici i kao glavnoga protagonista neoliberalne ideologije. Jačanje novih potencijalnih svjetskih supersila (Kina, Indija, Europska Unija, Latinska Amerika, Japan i Rusija) stvorit će novu konstelaciju međunarodnih odnosa koja bi mogla otvoriti nove mogućnosti, ne samo za razvitak svjetske zajednice ravnopravnih naroda, nego i za oblikovanje novih ekonomskih i društvenih odnosa.

Već četvrt stoljeća, otkako je na početku osamdesetih godina prošloga stoljeća u ekonomskoj teoriji i praksi prevladala neoliberalna doktrina, tri su se dogme te doktrine činile neupitnima: privatizacija, deregulacija i liberalizacija. Poseban je naglasak stavljen na privatizaciju državnoga sektora; državna su poduzeća proglašena, po definiciji, već sama po sebi neučinkovitima, nekonkurentnima, a i u svakom slučaju inferiornima u odnosu na privatne firme. Stoga je u procesu tranzicije bivših socijalističkih gospodarstava dan prioritet što bržoj i što potpunijoj privatizaciji. No, prve su ozbiljne sumnje u ispravnost teze o apsolutnoj superiornosti privatnih poduzeća pobudili nedavni izvještaji o veoma velikim uspjesima državnih korporacija Singapura, zemlje koja je poznata po svom spektakularnom ekonomskom razvitku i modernizaciji (i to u sustavu slobodnoga, otvorenoga tržišta i privatnoga poduzetništva). Otkriveno je da je glavna pokretačka snaga singapurske ekonomske ekspanzije bila državna holding kompanija Temasek (vrijednost portfelja 70 milijardi USD), u sastavu kojeg je sedam od deset najvećih singapurskih korporacija. Holding Temasek postao je toliko snažna, dinamička i konkurentna kompanija, da je od godine 2003. krenula u uspješnu globalnu ekspanziju, posebno na području bankarstva, telekomunikacija, farmaceutske industrije, luka i avionskoga saobraćaja. Drugi slučaj koji dovodi u pitanje dogmu o neupitnoj superiornosti privatnoga vlasništva i poduzetništva jest obrat koji se dogodio prije nekoliko godina u odnosu prema privatizaciji u Kini i u Rusiji. Otkako je predsjednik Kine Deng Xiaoping godine 1978. uveo u svoju zemlju tržišnu privredu i privatno poduzetništvo i kada su nekoliko godina poslije počele masovna privatizacija i otvaranje zemlje inozemnome kapitalu i transnacionalnim korporacijama, smatralo se da je Kina krenula putem zapadnoga kapitalističkoga modela, tj. slobodnoga tržišta i privatnoga poduzetništva uz bitno smanjenu ulogu države. No, ta su se očekivanja pokazala pogrešnima: kineska je Vlada zadržala kontrolu gospodarskoga razvitka u svojim rukama, a državne korporacije u posljednjim godinama doživljavaju veliku ekspanziju. Najveća državna korporacija China National Chemical Corporation širi svoje po-

slovanje širom svijeta: godine 2004. kupila je najveću belgijsku kemijsku tvrtku Drakker Holdings, a godinu dana poslije najvećeg proizvođača plastike u Australiji - korporaciju Quenos. Dinamičnosti državnih tvrtki, koje proizvode oko 50% društvenoga proizvoda, pripisuje se bitna uloga u osobito brzome rastu kineskoga gospodarstva (9,5% godišnje u posljednjih 25 godina). Sličan se proces događa u posljednjim godinama i u Rusiji. Nakon jednoga desetljeća kaotične i neuspjele privatizacije, Putinova Vlada vratila se obnovi i jačanju državnoga sektora, ali zasnovanoga na modernom korporativnom upravljanju, na učinkovitosti i na konkurentnosti. Državna naftna kompanija Gazprom opet dominira energetske sektorom, a najveću rusku tvornicu automobila AvtoVaz otkupila je država, najavljujući proširenje i modernizaciju proizvodnje. Zahvaljujući skokovitom porastu cijena nafte, rusko se gospodarstvo nalazi u fazi brzoga oporavka i ekspanzije, pa se očekuje i agresivniji nastup ruskih državnih korporacija na globalnome tržištu. Profesor na George Washington University, Donald Clarke, kaže da se u Kini i u Rusiji radi o renesansi državnih poduzeća, odnosno "državnoga kapitalizma", ali ovoga puta o kompetitivnim, fleksibilnim i dinamičkim državnim korporacijama sa globanim ambicijama. (Newsweek, 1.5.2006.).

Na početku ovoga stoljeća započeo je u SAD veoma zanimljiv i značajan društveni proces: u akademskim, pa čak i u dijelu poslovnih krugova, započeo se aktivno osporavati postojeći model neoliberalnog kapitalizma, što se postepeno pretvara u društveni pokret sve širih razmjera, usprkos ignoriranju medija i "mainstream" politike i poslovnih krugova. Katastrofalni pad vrijednosti dionica (osobito dionica informatičkih tvrtki, NASDAQ) na početku godine 2001., zatim skandalozan slom velike i ugledne korporacije ENRON, ogromne plaće i prihodi šefova korporacija i druge sve očitije slabosti i ekscese korporacija, stvorili su kod dijela intelektualaca, stručnjaka, menadžera, poslovnih ljudi i šire javnosti uvjerenje da je postojeći model kapitalizma zapao u ekonomsku, socijalnu i moralnu krizu. Po mišljenju protagonista toga novoga pokreta krajnje je vrijeme da se pokrene široka društvena akcija za transformaciju postojećega modela kapitalizma, odnosno za uspostavljanje društveno odgovornoga, humanoga i moralnoga kapitalizma. Čak je predsjednik Federal Reserve Boarda, te najznačajnije ekonomske institucije SAD, čuveni Alan Greenspan, smatrao potrebnim da u jednoj televizijskoj emisiji godine 2002. upozori američku javnost, poslovne ljude i političare na potrebu moralne obnove američkoga kapitalizma. On je tom prilikom izjavio da moralni integritet i društvena odgovornost poslovnih ljudi osiguravaju ekonomski i društveni prosperitet, a pohlepa i poroci, koji sve više obilježavaju poslovanje američkih korporacija prijete samodestrukcijom. (Patricia Aburdene "Megatrends 2010 – Rise of Conscious Capitalism", Hampton Roads Publishing Company, Inc., Charlottesville, 2005., str. XIV).

Jedna od prvih inicijativa za promjenu "surovoga" u moralni kapitalizam potekla je od sudionika Okrugloga stola u Cauxu, malome mjestu u Švicarskoj,

oni su godine 1994. objavili "Načela poslovanja". Ta su nova načela poslovnoga ponašanja zasnovana na dva etička ideala: na japanskome načelu zvanom "kyosei", što znači raditi za opće dobro (koje je promovirao i provodio u korporaciji Canon njezin izvršni direktor Ryuzabur Kaku) i na načelu ljudskoga dostojanstva (koje je sadržano u Enciklici "Centesimus annus" pape Ivana Pavla II.). U uvodu dokumenta "Načela poslovanja" Okrugloga stola iz Cauxa piše: "Sile zakona i tržišta potrebne su, ali nisu dovoljne za vođenje poslova... Potvrđuje se prijevika potreba moralnih vrijednosti u donošenju poslovnih odluka". (Stephen Young "Moralni kapitalizam, mirenje privatnog interesa s javnim dobrom", Hrvatsko udruženje menadžera, CROMA, Zagreb, 2006., str. 92; naslov originala: "Moral Capitalism – Reconciling Private Interest with the Public Good", Berrett-Koehler Publishers, Inc., San Francisco, 2003.). Moralni kapitalizam koji zagovara Okrugli stol iz Cauxa protivi se "surovom" kapitalizmu i filozofiji socijalnog darvinizma i zalaže se za uvođenje društvene i moralne odgovornosti u gospodarskome poslovanju. U načelima iz Cauxa ističe se: "Tvrtke imaju zadaću unapređivati živote svih svojih klijenata, zaposlenika i dioničara, dijeleći s njima svoje bogatstvo... Kao odgovorne pripadnice lokalnih, nacionalnih i regionalnih zajednica u kojima djeluju, tvrtke moraju sudjelovati u oblikovanju budućnosti tih zajednica". (ibid. str. 93). Posebno se ističe odgovornost tvrtki prema očuvanju prirodnoga okoliša i odgovornost za poboljšanje radnih i životnih uvjeta radnika. Stephen Young, autor knjige "Moralni kapitalizam" i izvršni direktor Okrugloga stola iz Cauxa kaže: "Iako se ljudski kapital može kupiti, njegov se puni potencijal pojavljuje samo njegovim poštovanjem i pravednom nagradom za rad". (ibid. str. 121).

Za upoznavanje aktualnih društvenih trendova u SAD zanimljivi su rezultati četrnaestogodišnjih istraživanja koja su proveli Paul Ray i Sherry Anderson. Ta su istraživanja ukazala na postojanje triju glavnih kulturnih, odnosno vrijednosnih orijentacija Amerikanaca, a te su: a) tradicionalni sustav vrijednosti s naglaskom na obitelj i religiju, njega slijedi oko četvrtina stanovnika; b) "moderna" orijentacija daje prioritet stjecanju novca, bogatstva i karijere, a podržava je nešto manje od polovine stanovništva (taj vrijednosni sustav prevladava u poslovnome svijetu), i c) tzv. "kulturni kreativci" ili "postmodernisti", koji prednost daju društvenoj pravdi i odgovornosti, miru, toleranciji, očuvanju prirode, feminizmu i spiritualnosti; taj vrijednosni skupini pripada 26% Amerikanaca. Takvo je stanje bilo godine 2000., ali budući da "postmoderna" orijentacija nailazi na sve veću podršku i da broj njezinih sljedbenika raste relativno brzim tempom, autori istraživanja predviđaju, možda preoptimistično, da će u SAD već godine 2010. to postati dominantno vrijednosno opredjeljenje Amerikanaca. Ako se tako radikalnan svjetonazorski zaokret dogodi u dogledno vrijeme u kolijevci i glavnome uporištu tržišnoga fundamentalizma, u SAD, to bi moglo presudno utjecati na globalnu transformaciju aktualnoga kapitalističkoga modela u smislu njegove veće društvene odgovornosti, socijalne pravde i očuvanja prirode.

Doktrina društveno svjesnog i odgovornog kapitalizma i novog morala korporacija ne odbacuje skrb za vlastiti "prosvijetljeni" interes (tj. za takav oblik "zdravoga" egoizma koji se ne ostvaruje nanošenjem štete ili nepravde drugima), ali se protivi stjecanju zarade, profita i bogatstva po svaku cijenu, bez obzira na društvene, moralne ili ekološke posljedice. Prema stajalištu protagonista "moralnoga kapitalizma" profit i etika u biti nisu u kontradikciji. Tromjesečni časopis "Business Ethics" u svakome broju objavljuje nazive stotinu tvrtki koje se odlikuju visokim poslovnim moralom i koje uspješno posluju. Istovremeno se sve više povećava broj potrošača koji radije kupuju proizvode "društveno odgovornih" tvrtki - prema jednoj anketi takvih je potrošača (tzv. "svjesnih kupaca") u SAD oko 36%. Druge studije upućuju na zaključak da mnogi istraživači, stručnjaci, menadžeri i drugi u izboru zaposlenja daju prednost poduzećima koja pored ostvarenja što većih profita, pridonose na razne načine napretku lokalne društvene zajednice, vode računa o ekološkim standardima i skrbe se za svoje zaposlenike. Širi se uvjerenje da je moralna transformacija korporacija uvjet njihovoga dugoročnoga prosperiteta i da poštovanje društvenih i etičkih standarda prethodi visokim poslovnim i financijskim rezultatima.

Važan čimbenik preokreta koji se primjećuje u ponašanju dijela američkih korporacija jest koincidencija ekonomske potrebe i sazrijevanja društvene svijesti. Organizacija "Global Environment Management Initiative" (GEMI) ustanovila je da u uspješnom poslovanju i prosperitetu nekoga poduzeća sve veća uloga pripada tzv. "nevidljivim faktorima" ("invisibles"), kao što su obrazovna razina, stručnost, inicijativa, motiviranost i kreativnost menadžera i zaposlenika (tzv. humani kapital), zatim visoki sigurnosni i zdravstveni standardi na radnim mjestima, marka kompanije i njezina reputacija, intelektualno vlasništvo, intenzitet istraživanja i inovacija. "Nevidljivi faktori" ("invisibles") koje se obično definiraju kao nenovčane i nematerijalne elemente, a pridonose proizvodnji dobara i usluga imaju u informatičkoj eri očitu prevagu nad fizičkim i financijskim elementima (zgradama, strojevima i financijskim sredstvima). Procjenjuje se da su u SAD od godine 1997. investicije korporacija u "invisibles", osobito u istraživanje, razvitak, inovacije i u obrazovanje premašile ulaganja u fizičke elemente proizvodnje (zgrade, strojevi i druga oprema).

Za dugoročan se prosperitet neke tvrtke važnim smatra i to da plaće zaposlenika budu nešto veće od onih koje oblikuje tržište rada. Pokret "društveno svjesnog kapitalizma" ne odriče pojedincima, poslodavcima i korporacijama pravo da teže što većoj zaradi i što višim profitima, jer je skrb za vlastiti interes sadržana u ljudskoj prirodi i stoga potpuno legitimna; ona nije suprotna moralnome ponašanju. Pritom se, međutim, ističe da je potrebno razlikovati egocentričnost i pohlepu od "prosvijetljenoga" i "zdravoga" egoizma, koji nije isključiv i bezobziran i koji vodi računa o moralnim načelima i o interesima drugih. Human i društveno odgovoran kapitalizam pretpostavlja, dakle, zamjenu egocentričnosti i pohlepe

“prosvijetljenim egoizmom”. Pored toga on podrazumijeva prijelaz iz elitizma u ekonomsku demokraciju i zamjenu načela “profit po svaku cijenu” ideologijom koja objedinjuje zaradu novca i profita s moralnim načelima. Doktrina humanoga kapitalizma također zastupa mišljenje, da se promjena radikalnog, često bezobzirnog i amoralnog kapitalizma, u novi tip društveno svjesnog, odgovornog i moralnog kapitalizma ne može ostvariti oslanjanjem na državne zakone i propise, već se može ostvariti ponajprije promjenom svijesti menadžera, dioničara, stručnjaka, zaposlenika i potrošača i njihovim radom na transformiranju prirode, metoda i organizacijskih oblika kapitalističkoga poduzeća u novi tip društveno i moralno odgovornih po jedinaca.

U toj se, ne samo formalnoj, nego bitnoj i dubinskoj promjeni veliki značaj pridaje duhovnome aspektu ljudskoga i korporacijskoga razmišljanja i djelovanja, i to ne u religioznome smislu, koji stavlja težište na formalne, ritualne i biheviorističke (dakle, pretežno vanjske) aspekte vjere, već u unutarnjem, spiritualnom smislu, kod kojega je bitna težnja da se shvati i doživi transcendentalna dimenzija života i da se živi u skladu s tom spoznajom. Patricia Aburdene u svojoj spomenutoj knjizi govori o tome novome tipu kapitalizma kao o “spiritualnome kapitalizmu”. Ona podsjeća da sve veći broj menadžera i osoblja u američkim korporacijama prakticira jogu i meditaciju i vjeruje da ta nova spiritualnost, koja postepeno prodire u korporacije i u poslovni svijet, pridonosi moralnome ozdravljenju i moralnoj obnovi kapitalizma. Spiritualne i moralne vrijednosti, kao što su ljubav prema bližnjem, promicanje pravde i istine, suosjećanje, tolerancija i skromnost, koje današnja dominantna struja korporacijskoga i poslovnoga ponašanja podređuje trci za profitom po svaku cijenu, bit će glavno obilježje novoga “spiritualnoga kapitalizma”. Oštru suprotnost između nove i stare ideologije najpregnantnije je izrazio bivši glavni direktor (CEO) korporacije Sunbeam, N. Dunlop (čije je ime u SAD postalo sinonimom za opake poslovne metode) ovim riječima: “Smisao života sastoji se u zgrtanju najveće moguće količine novca, bez obzira koliko štete možete time nanijeti nekom drugome. Povećanje profita i vrijednosti dividendi jedini je razlog postojanja business-a”. (John Byrne “Chainsaw”, Harper Business, 1999.). Nova doktrina “humanog”, “društveno odgovornog”, “moralnog”, “spiritualnog” kapitalizma zastupa sasvim drugačiju korporacijsku kulturu, smatrajući da nehumano i amoralno ponašanje, koje glorificira pohlepu i profit pod svaku cijenu, vodi kapitalizam i čitavo društvo u autodestrukciju i u sigurnu propast. Poslovna kultura koju obilježava spekulativno investiranje, bezobzirnost prema zaposlenicima i prirodnom okolišu, isključiva orijentacija na povećanje profita i cijena dionica, bila je po mišljenju protagonista nove poslovne ideologije glavni razlog krize koja je zahvatila SAD na svršetku devedesetih godina 20. stoljeća.

Čini se da novo shvaćanje poslovnoga morala i nove korporacijske kulture postepeno hvata korijenje u SAD: na početku ovoga stoljeća osnovana je organi-

zacija "Global Environmental Management Initiative" (GEMI). Svrha joj je bila promicanje humanističkih, moralnih i ekoloških vrijednosti u poslovanju korporacija. Kako navodi Patricia Aburdene, menadžeri oko 40 američkih tvrtki članovi su GEMI, a među njima su predstavnici poznatih korporacija kao što su Motorola, Occidental Petroleum, Dupont, Duke Energy i drugih. (P. Aburdene "Megatrends 2010", str. 169). Na kraju godine 2003. održana je konferencija GEMI o temi Social Responsibility, na kojoj je glavni direktor korporacije Hewlett-Packard (koja ima godišnji prihod od 46 milijardi USD i 10.000 kooperantskih tvrtki) izjavio da je njegova korporacija izradila Kodeks ponašanja (Code of Conduct) za sve tvrtke s kojima surađuje (velikim dijelom u zemljama Trećega svijeta), kojim su propisana pravila o zapošljavanju, plaćama, socijalnim i drugim pravima zaposlenika i o zaštiti okoliša. Slučaj korporacije Hewlett-Packard može se shvatiti, kako naglašava Patricia Aburdene, kao početak globalnoga pokreta za preobrazbu korporacija u prihvaćanje i primjenu višeg, društveno odgovornijeg i moralnijeg standarda ponašanja. (ibid. str. 173).

John Byrne, glavni urednik časopisa "Fast Company", koji promiče novu kulturu korporacija, vjeruje da novi tip menadžera, dioničara, stručnjaka, radnika i potrošača može nametnuti korporacijama i kapitalističkom sustavu nove kriterije vrednovanja poslovnih uspjeha koji će društveno korisnim i humanim ciljevima dati važnost barem jednaku kao profitu i cijeni dionica. Menadžeri, stručnjaci za izbor zaposlenja mogu preferirati kompanije koje su prihvatile novu kulturu korporacija; kupci-potrošači mogu bojkotirati robu proizvedenu u "radionicama znoja" (sweatshops); dioničari mogu investirati prije svega u tvrtke koje su društveno odgovorne. J. Byrne zagovara veće aktiviranje svih građana u procesu transformacije kapitalizma u društveno odgovorniji i humaniji sustav. Prema jednoj anketi 36% američkih kupaca smatra da su društvena odgovornost i moralno ponašanje tvrtki kojih proizvode kupuju važan kriterij u odlučivanju o kupnji. (P. Aburdene "Megatrends 2010", str. XXIII). U takvome izboru potrošačima pomaže tromjesečni časopis "Business Ethics", u kojem se u svakome broju navodi 100 tvrtki istaknutih u provođenju korporacijske etike i nove kulture poslovanja. Paul Ray, autor knjige "The Cultural Creatives" (Harmony, 2000), žali se da mediji ignoriraju fundamentalne promjene koje se ispod površine događaju u američkome poslovnom svijetu. Kao primjer novoga tipa menadžera P. Ray navodi glavnoga direktora tvrtke Medtronic iz Minneapolisa, Bill Georgea, koji dva puta dnevno meditira i koji tvrdi da meditacija povećava njegovu radnu energiju i kreativnost i da ga potiče na preorijentaciju tvrtke na poslovanje u duhu nove poslovne etike.

Novi model kapitalizma za koji se zalažu GEMI i druge slične organizacije i pokreti u SAD, a koji teže usklađivanju načela profita sa socijalnim i etičkim načelima, nastao je kao reakcija na sve očitiye slabosti, ekscese i krize postojećega bezobzirnoga, socijalno, ekološki i etički neosjetljivoga kapitalizma. Ekonomske,

socijalne, ekološke i moralne posljedice ekstremističke doktrine, koju je lansirao Milton Friedman, potakle su, ne samo znanstvenike, stručnjake i druge građane, nego i pojedine predstavnike kapitalističkoga svijeta na preispitivanje i reviziju te doktrine da bi se uzeli u obzir širi društveni i moralni interesi. U tim nastojanjima značajna uloga pripada organizaciji "Business for Social Responsibility" (BSR), osnovanoj još u devedesetim godinama 20. stoljeća u San Franciscu i koja obuhvaća oko 400 tvrtki. Ta organizacija definira socijalnu odgovornost korporacija "kao skup politika, programa i prakse uz pomoć kojih se postižu poslovni uspjesi uz poštovanje etičkih vrijednosti, prava zaposlenika, interesa lokalnih zajednica i zaštite okoliša". (ibid. str. 26). Tvrtke koje su članovi BSR skrbe se ne samo za interese svojih dioničara, nego i za svoje zaposlenike, za kupce svojih proizvoda, za opskrbljivanje, za dobrobit svoje uže i šire zajednice, za planet Zemlju.

Jedna druga organizacija sa sličnim ciljevima, "Coalition for Environmentally Responsible Companies" (CEREC) odredila je deset načela o ispravnom ekološkom ponašanju korporacija, a to su: zaštita biosfere, održivo korištenje prirodnih resursa, smanjenje otpada, konzerviranje energije, proizvodnja ekološki i zdravstveno sigurnih proizvoda, obnova okoliša, informiranje javnosti, društvena odgovornost menadžera, redoviti nadzor i izvještavanje o radu poduzeća, smanjenje rizika u poslovanju. Do godine 2005. navedena je načela prihvatilo 70 američkih korporacija. Još je jedna organizacija izradila uputstva o poželjnom društvenom, poslovnom i ekološkom ponašanju korporacija. To je "Global Reporting Initiative" (GRI), a njezina je uputstva prihvatilo više od 600 tvrtki, one redovito izvještavaju upravu GRI o svome poslovanju. Čini se da inicijativa GRI za transformaciju američkoga business-a u društveno odgovornu djelatnost ima sve veći odjek u javnosti - anketa koju je provela uprava GRI pokazala je da dvije trećine ispitanika podupire tvrtke koje su svoje ciljeve proširile iznad uobičajenog usmjerenja na povećanje profita po svaku cijenu i koje pridonose širim društvenim interesima. Među primjerima uspješnoga djelovanja GRI spominju se i: smanjenje emisije ugljičnoga dioksida, osnivanje pogona u vlasništvu zaposlenika u zemljama Trećega svijeta, osnivanje banaka u vlasništvu lokalnih zajednica (također u zemljama Trećega svijeta, ibid. str. 27).

Cliff Feigenbaum, izdavač časopisa "Green Money Journal", objašnjava u svojoj knjizi "Investing with Your Values" (Bloomberg Press, 1999.) povezanost sustava vrijednosti i poslovnog uspjeha. Njegova je teza da etika i spiritualnost u poslovanju ne smanjuju ekonomski i financijski učinak, nego da ga, naprotiv, povećavaju. On povezuje spiritualnost i etiku, objašnjavajući da spiritualna orijentacija menadžera i zaposlenika pridonosi većoj važnosti koja se u korporacijskom djelovanju pridaje društvenoj odgovornosti, socijalnoj pravdi i etici. Po njemu su spiritualnost i korporacijska društvena odgovornost dvije strane jedne medalje. On vjeruje da će ta dva nova fenomena transformirati kapitalizam u narednih deset do

dvadeset godina. Sadašnja kriza kapitalizma traži novu ideologiju, a spiritualna i etička orijentacija i s tim povezana korporacijska društvena odgovornost glavna su obilježja te nove ideologije.

Nagli porast pretplatnika i čitatelja časopisa "Fast Company", koji promiče ideologiju novoga transformiranoga kapitalizma, pokazuje sve šire prihvaćanje tih ideja, i to ne samo šire javnosti, nego i rastućega broja srednjih, "običnih" menadžera, dioničara, stručnjaka i društvenih aktivista. U sedam godina izlazenja toga časopisa broj pretplatnika povećan je na 725.000, a broj čitatelja na 3,2 milijuna. (P. Aburdene "Megatrends 2010.", str. 43). U drugome časopisu slične orijentacije ("Cultural Creatives") iznose se još optimističniji podaci: autori Paul Ray i Sherry Anderson u svome članku u tome časopisu procjenjuju da oko 15 milijuna srednjih i nižih menadžera, inženjera, inovatora, informatičara, istraživača i drugih stručnjaka u SAD prihvaćaju ideju o potrebi transformacije postojećega kapitalističkoga modela. Ti su ljudi postali, po mišljenju P. Ray i Sh. Anderson, svjesni nepodnošljive društvene cijene koja se plaća zbog provođenja ekonomske doktrine zasnovane na načelu "profit po svaku cijenu" i smatraju da su potrebne reforme koje će transformirati prirodu, ciljeve i ponašanje poduzeća i tržišnog gospodarstva.

Kao što ističe John Katzenbach u knjizi "Peak Performance" (Harvard Business School Press, 2000), u devedesetim je godinama 20. stoljeća vladala mitologija zvana "Chief Executive Officer" (glavni izvršni direktor) koja je širila mit da se uspjeh poduzeća mora pripisati prije svega sposobnosti tih "superzvijezda" američkoga businessa. Ta se mitologija, koju su svesrdno propagirali Wall Street i većina tiskanih i elektronskih medija, počela raspršivati na kraju prošloga stoljeća: postalo je, naime, sve jasnije da su nositelji prosperiteta neke korporacije zapravo kreativni, motivirani, fleksibilni srednji i niži menadžeri, istraživači, inovatori, i to uglavnom oni u dobi od 25 do 40 godina. Novi "poslovni heroji" nisu više slavni CEO, već dobro obrazovani, kreativni, odgovorni i poštteni "obični" srednji i niži menadžeri. Taj novi tip poslovnog "leadershipa", koji svoju ulogu ne zasniva na formalnom autoritetu i moći, već na znanju, kreativnosti, odgovornosti i moralnom integritetu, nagoviještava, prema mišljenju J. Katzenbacha, povijesni iskorak prema novom, društveno svjesnom modelu kapitalizma. Na razliku između formalnog i neformalnog autoriteta ukazao je već nekoliko godina prije Ron Heifetz u knjizi "Leadership Without Easy Answers" (Harvard University Press, 1994.). On ističe da neformalni autoritet odlikuje nekoliko izrazitih prednosti, kao što su: veća sklonost "kreativnim devijacijama", mogućnost fokusiranja na najprioritetnije probleme, neposredan kontakt s "bazom" (tj. s ljudima i problemima na operativnoj razini), orijentacija na timski rad, veća popularnost i podrška te "baze". Istraživanja koja je o tome fenomenu proveo R. Heifetz pokazala su da veći utjecaj i veći stvarni autoritet imaju ljudi koji se u svojoj sredini ističu znanjem, predanošću, poštenjem i skromnošću, nego formalni šefovi. Neformalni

je autoritet djelotvorniji, zato što se zasniva na poštovanju i povjerenju suradnika, pa pristaše transformiranog, "društveno odgovornog" kapitalizma očekuju, da će taj novi naraštaj poslovnoga "vodstva" s vremenom zamijeniti tradicionalno, autoritativno korporacijsko vodstvo usprkos velikome otporu glavne, sada još uvijek prevladavajuće struje američke poslovne elite.

Stajalište o smanjenom ugledu i utjecaju CEO zastupa i autor bestselera "Built to Last and Good to Great" (Harper Business, 2001.) John Collins. On demistificira "korporacijske titane" koji sve više gube ugled kod svojih suradnika i zaposlenika - prema jednoj anketi 53% zaposlenika nisu dali ocjenu "etičnosti" svojim glavnim direktorima. Profesorica na sveučilištu Stanford, Debra Meyer-son u knjizi "Tempered Radicals" (Harvard Business School Press, 2001) i profesor na sveučilištu Harvard, Joseph Badaracco, autor knjige "Leading Quietly: An Orthodox Guide to Doing the Right Thing" (Harvard Business School Press, 2002.) obrađuju istu temu, tj. stvaranje novoga naraštaja poslovnoga "vodstva", koje čine menadžeri na srednjoj i nižoj razini, a koji daju prednost suradnji pred podređenošću, horizontalnoj pred vertikalnom organizacijom, fleksibilnosti pred rigidnošću, širem shvaćanju korporacijskih ciljeva pred isključivom orijentacijom na maksimizaciju profita. Ti se novi "poslovni heroji" ne odriču dobiti i vlastitih interesa, ali ističu da taj cilj mora biti usklađen sa širim društvenim interesima i s elementarnim moralnim načelima.

Iz iskaza i stavova većega broja ovdje navedenih autora može se zaključiti da su ekscesi suvremenoga, neoliberalnoga, globaliziranoga kapitalizma, uzrokovani njegovom često neograničenom pohlepom, bezobzirnošću, agresivnošću i sklonošću "kockarskoj" špekulativnosti, izazvali u posljednjim godinama reakciju, ne samo znatnog dijela američke akademske i opće javnosti, nego i sve većega dijela poslovnih krugova. Društveno, ekološki i etički neodgovorno ponašanje nekih korporacija postalo je previše često i očito, tako da je, kako se čini, prekoračena društveno podnošljiva granica. Pokret za "društveno svjestan kapitalizam", koji se širi u SAD, usprkos ignoriranju medija i vladajuće poslovne elite, znak je da se približava vrijeme preokreta. No, moćan međunarodni kapital neće se olako odreći svoje dominacije i svojih privilegija. Moguće je da će se protagonisti globaliziranoga financijskoga i korporacijskoga kapitala, kao i njihovi ideološki sponzori i politički saveznici, pokušati prilagoditi novoj atmosferi, pritisku javnoga mnijenja i sve masovnijem i aktivnijem "pokretu otpora". Moguće je da oni promijene retoriku i da prihvate neke "kozmetičke" promjene u svome djelovanju, posebno u podršci društvenim i humanitarnim projektima. S time u vezi važno je istaknuti veliku sposobnost prilagođivanja kapitalističkoga sustava novim okolnostima. Zato je moguće da korporacijska i financijska oligarhija učini neke koncesije u smjeru društvene pravde, etike i zaštite prirodnog okoliša, ali uz uvjet da pritom sačuva svoju dominirajuću poziciju. No, istovremeno s jačanjem zahtjeva za radikalnijim promjenama sadašnjega, kako ga mno-

gi doživljavaju, izrabljivačkoga kapitalizma, na međunarodnoj se sceni događaju tektonske promjene u preraspodjeli ekonomske i političke moći koje bi mogle bitno smanjiti globalnu prevlast neoliberalnog kapitalizma i ubrzati njegovu transformaciju u neki pravedniji, moralniji i održiv sustav.

Uzmak neoliberalnoga kapitalizma i afirmacija pravednijih, humanijih i moralnijih modela društveno-ekonomskog uređenja ovisi, pored ostaloga, u znatnoj mjeri o snazi i vitalnosti američke ekonomije, koja od osamdesetih godina 20. stoljeća najdosljednije funkcionira po načelima radikalne, neoliberalne doktrine. O snazi američke ekonomije ovisi i održavanje američke ekonomske, političke i vojne dominacije na međunarodnoj sceni. Sadašnje je stanje američke ekonomije ambivalentno: s jedne strane, SAD po mnogim pokazateljima još su uvijek najjača i najvitalnija ekonomska sila svijeta. Njihov se udio u svjetskoj proizvodnji već desetljećima kreće oko 25%; prosječan porast proizvodnosti veći je od 2,5% (1% više od prosjeka Europske Unije); prosječna godišnja stopa rasta društvenoga proizvoda godinama se drži na razini od 3% (oko 1% više od prosjeka Europske Unije); nezaposlenost je relativno niska (oko 5% za razliku od Europske Unije, gdje u prosjeku iznosi oko 10%); američka se sveučilišta smatraju najboljima na svijetu (budžetska izdvajanja za visoko obrazovanje u SAD iznose oko 2,6% BDP, a taj je udio u Europi 1,2%). Sa druge strane, američka ekonomija i društvo pokazuju zabrinjavajuće znakove strukturne neravnoteže i druge slabosti, kao što su: veliki, rastući i kroničan budžetski i vanjsko-trgovinski deficit, ogromni i rastući vanjski dug i oštra ekonomska i socijalna polarizacija američkoga društva. Osim toga udio proizvodnih djelatnosti u ukupnom društvenome proizvodu pao je od 32% u 1960. na svega 14% u godini 2002., što je i za "servisnu ekonomiju" kakva je američka, preniska razina. Profesor na prestižnom sveučilištu Harvard i autor knjige "The Colossus: The Rise and Fall of the American Empire", Niall Ferguson izjavio je za Newsweek: "Teško je ostati globalni hegemon, a istovremeno biti najveći svjetski dužnik". (Newsweek, 20.6.2006).

Iako SAD vode u opsegu znanstvenih i tehnoloških istraživanja, one u posljednjim godinama u tempu primjene patenata daleko zaostaju za Kinom, Japanom i Južnom Korejom - dok je u Kini rast primjene tehnoloških patenata godine 2005. iznosio 43,7%, u Južnoj Koreji 33,6%, u Japanu 24,3%, u SAD nije bio veći od 3,8%. (ibid, str. 40). Jedan od zloslutnih simptoma slabljenja dugoročnoga razvojnoga potencijala SAD jest pad stope domaće štednje, koja sada iznosi 0%. Jedan je od indikatora slabosti vlastitih znanstvenih resursa činjenica da polovinu osoblja u američkim znanstvenim i istraživačkim institucijama čine stranci. Pored toga, u posljednjim se desetljećima stalno smanjuju budžetska sredstva za financiranje znanstvenog i istraživačkog rada: dok je za ta istraživanja u šezdesetim godinama 20. stoljeća iz federalnog budžeta izdvajano oko 2%, godine 2006. taj je udio smanjen na 0,8%. Tako je državna pomoć znanstvenoj i istraživačkoj djelatnosti

bitno smanjena usprkos općepoznatoj činjenici da je ta djelatnost u informatičko doba glavni pokretač gospodarskoga razvitka (profesor na MIT i nobelovac Robert Solow tvrdi da se 50% rasta američke privrede poslije Drugoga svjetskoga rata mora pripisati tehnološkim inovacijama). Tome valja dodati da se u SAD smanjuje zanimanje za studij tehničkih znanosti - dok u Kini i Indiji godišnje diplomira 950.000 inženjera, taj je broj godine 2005. u SAD iznosio svega 7.000. Erozijsku socijalnu koheziju američkoga društva pokazuju sve veće razlike u prihodima i imovini između tankoga sloja bogatih i većine ostaloga stanovništva. Demontiranje socijalne države potvrđuje i podatak da svega 45% Amerikanaca ima neki oblik zdravstvenog osiguranja.

Postoje znakovi zaostajanja SAD u mnogim industrijskim granama - od 120 velikih kemijskih tvornica (s investicijama po tvornici većima od jedne milijarde USD) izgrađenih godine 2005. njih je 50 izgrađeno u Kini, a svega jedna u SAD. (ibid. str. 38). Prema Newsweeku od 26.6.2006. godine, menadžer poznate američke multinacionalne softverske kompanije Intel, Andy Grove, koji ima dobar uvid u stanje američke i svjetske privrede, izjavio je: "Amerika se kreće nizbrdo, a najgore je od svega to da toga nitko nije svjestan. Svi to poriču, tapšu se međusobno po leđima, a Titanic plovi punom parom prema ledenjaku". Teško se oteti dojmu, da vladajuća predodžba o američkome gospodarstvu kao o vitalnome, robustnome, dinamičkome sustavu i ekonomski i tehnološki nadmoćnome sustavu sve više postaje samo vanjski privid. Dublja analiza otkriva simptome velikih strukturnih poremećaja koji upozoravaju da je američka ekonomija na prijelazu u treće tisućljeće prešla svoj razvojni zenit, da je ušla u silaznu putanju i da će za dva do tri desetljeća vjerojatno izgubiti svoje vodeće mjesto u svijetu. To će bez sumnje imati dalekosežne ekonomske, političke i ideološke posljedice, ne samo za SAD i za cijeli svijet.

Pojava Kine na početku 21. stoljeća kao nove svjetske velesile, koja "koracima od sedam milja" nezadrživo napreduje i ekonomski i tehnološki, s izgledima da za nekoliko desetljeća postane najveća gospodarska sila svijeta, izaziva svakorvrsne dalekosežne posljedice. To se ponajprije odnosi na potiskivanje američke svjetske dominacije i povezano s time na ukidanje globalne prevlasti neoliberalnog kapitalizma. Kina je u osamdesetim godinama 20. stoljeća otvorila svoje granice stranom kapitalu, uvela je tržišno gospodarstvo, privatno vlasništvo i slobodno poduzetništvo, ali je zadržala državno planiranje razvitka i snažan državni sektor gospodarstva (sve su kineske banke ostale u državnome vlasništvu). Od tada je počeo eksplozivan ekonomski i tehnološki razvitak Kine. Već dvadeset godina kineski društveni bruto proizvod raste po prosječnim godišnjim stopama od oko 10%. Profesori INSEAD Business School, Min Zing i Peter J. Williamson upozorili su godine 2003. da Zapad ignorira pojavu novoga moćnoga suparnika na međunarodnoj sceni. (Harvard Business Review, 10. 2003.). Oni ističu da su kineske kompanije postale vodeći svjetski proizvođači, ne samo tekstilnih, nego

i mnogih drugih industrijskih proizvoda, pa i proizvoda visoke tehnologije i smatraju da zapadne multinacionalne korporacije obuzete svojim prodorom i uspjesima na ogromnome kineskome tržištu nisu ni promijetile da su kineske tvrtke postale njihov, ne samo ravnopravni partner, nego često i premoćan suparnik.

Izrastanje Kine u svjetsku ekonomsku velesilu potvrđuje streloviti porast njezinih deviznih rezervi, koje su od 180 milijardi USD u godini 2000. skočile na 941 milijardu USD u godini 2006., a to znači da su rasle prosječno godišnje za nevjerojatnih 56% (procjenjuje se da će se u godini 2006. te rezerve povećati za oko 200 milijardi USD, Newsweek, 4.9.2006.). Kupujući tim golemim iznosima USD američke državne obveznice (Treasury bills), Kina po priznanju ekonomista sa sveučilišta Harvard spašava USD i negativnu vanjsko-trgovinsku bilancu, omogućujući na taj način Amerikancima da troše više nego što proizvode. Kineska Centralna banka raspolaže najvećim deviznim rezervama na svijetu, a američki je dug toj banci godine 2005. dosegao iznos od 330 milijardi USD. Dok SAD bilježe stalan rast već ionako prevelikog vanjsko-trgovinskog deficita, Kina gomila goleme devizne rezerve, koje ne može u potpunosti uložiti u previsoke domaće investicije, niti može u dovoljnom opsegu investirati u drugim zemljama (zbog nedovoljnog iskustva domaćih banaka i korporacija).

Vrtoglavi industrijski rast Kine pokazuje podatak da je proizvodnja čelika povećana od 80 milijuna tona u 1995. na 250 milijuna tona u godini 2004. i na 350 milijuna tona u godini 2005. No, usprkos četverostrukom povećanju domaće proizvodnje u jednome desetljeću, Kina je najveći svjetski uvoznik čelika. Ekspanzija crne metalurgije nastavlja se i dalje - u izgradnji su željezare s godišnjim kapacitetom od 100 milijuna tona čelika. Osim toga, državna je korporacija Shanghai Baosteel investirala godine 2004. 1,4 milijarde USD u zajednički projekt s brazilskom kompanijom Companhia Vale de Rio (koja je najveći svjetski proizvođač željezne rudače) u izgradnju velike željezare u Brazilu. I u drugim industrijskim granama u posljednjih deset do dvadeset godina Kina doživljava neobično brzu ekspanziju, tako da je godine 2004. dostigla 40% svjetske proizvodnje fotoaparata, 30% uređaja za klimatizaciju, 25% televizora, 25% strojeva za pranje rublja, a čak 80% svjetske proizvodnje upaljača. Brzo se razvija i domaća proizvodnja automobila: Zhu Ningning, zamjenik generalnog direktora državne korporacije "Autocity" iz Šangaja izjavio je: "Mi ćemo za tri godine dostići razinu proizvodnje za koju je General Motorsu bilo potrebno jedno stoljeće". (Kurt Seinitz "Vorsicht China! Wie das Reich der Mitte unser Leben verändert", Ecwin Verlag, Salzburg, 2006., str. 18).

Kina ne razvija samo tradicionalnu industriju. Ona velikim koracima napreduje i u industrijama visoke tehnologije. Shanghai Pudong Park nije postojao godine 2000., a godine 2006. tamo je radilo 6.000 programera (Newsweek, 26.6.2006.). Leonard Liu, naturalizirani Amerikanac, bivši izvršni direktor u IBM vratio se godine 2002. u Kinu i u Shanghai Pudong Parku osnovao softversku tvr-

tku Augmentum, koja se bavi istraživanjem kompleksnih kompjutorskih programa i koja prema riječima Leonarda Liua planira da za nekoliko godina dostigne i prestigne takve softverske divove kao što su Microsoft, Intel, Business Objects, Palmsource i druge. Ambicije Leonarda Liua i njegove tvrtke Augmentum pokazuje i plan da svake godine udvostruče broj zaposlenih programera, sve dok njihov broj ne naraste na 40.000. Osnova za brzi razvitak informatičke tehnologije položena je u Kini još davne godine 1983. državnim programom nazvanim "983" po godini njegova proglašenja. Jedan od rezultata toga programa bilo je otvaranje 700 centara za razvijanje informatike. Zanimanje za tehničke i informatičke znanosti u Kini mnogo je veće nego u SAD: dok 59% od ukupnoga broja studenata u Kini studira te znanosti, taj je postotak u SAD svega 32%. Kina se, dakle, razvija u zemlju koja namjerava postati vodeća globalna sila na području informatike; ona je već godine 2005. postala najveći izvoznik informatičke opreme u SAD.

Kina ima i ambiciozne planove razvijanja biotehnoške industrije. Direktor National Centre for Biotechnology Development, Wang Honggua izjavio je na Međunarodnom simpoziju o biotehnologiji, održanome u Pekingu u rujnu 2005., da će Kina u idućih deset godina uložiti 12 milijardi USD u razvijanje biotehnologije sa ciljem da u doglednoj budućnosti postane vodeća zemlja na tome, danas tehnološki najpropulzivnijem, području. Tome se mora dodati da Kina ulaže u znanstvena i tehnološka istraživanja veći postotak društvenoga proizvoda od razvijanih industrijskih zemalja. Taj je postotak u Kini 3,2%, u SAD 2,6%, u Evropskoj Uniji 1,9%. (ibid. str. 70). O kineskoj namjeri da u znanstvenom i tehnološkom napretku dostigne, a i prestigne SAD, Europsku Uniju i Japan svjedoči podatak da 600.000 kineskih studenata studira na inozemnim sveučilištima (u SAD su kineski studenti najbrojnija strana studentska populacija).

No, ovdje valja reći da vrtoglav gospodarski rast Kine i njezina transformacija u samo dva desetljeća od uspavanoga diva u najdinamičnije gospodarstvo svijeta ima i svoju visoku socijalnu cijenu. "Abnormalno" visoke stope domaće štednje i investiranja od oko 40% domaćeg bruto proizvoda (bez kojih ne bi bio moguć rast od 10% godišnje), značile su zaostajanje osobne potrošnje, životnoga standarda i socijalnih službi. Dok je BDP rastao po godišnjim stopama od oko 10%, prosječne su se realne plaće povećavale svega 4%-5% godišnje. Iako je u cjelini životni standard osjetno viši nego prije, ipak oko 100 milijuna Kineza još uvijek živi s prihodima manjima od dva USD dnevno. Također je došlo i do prevelikih dispariteta u dohocima: prihodi 20% najbogatijih Kineza deset su puta veći od prihoda 20% najsiromašnijih. Potkraj godine 2005. kinesko je vodstvo postalo svjesno neodrživosti i opasnosti od takvog socijalnog raslojavanja, pa je donesena odluka o promjeni strategije razvitka stanovitim usporavanjem tempa ekonomskoga rasta, bržim porastom osobne potrošnje i životnog standarda, povećanjem socijalnih rashoda i ukidanjem siromaštva. Tom je zaokretu u razvojnoj strategiji prethodio izvještaj Akademije društvenih znanosti, u kojem se

ističe da je prebrzi ekonomski razvitak stvorio velike socijalne neravnoteže i nepatosti. (K. Seinitz "Vorsicht China", str. 93). Novi petogodišnji plan za razdoblje 2006.-2010. predviđa smanjenje stope rasta na 8%, brži rast osobne potrošnje i smanjenje dohodovnih dispariteta.

Kina postaje sve značajniji igrač na svjetskome tržištu i u globalnome gospodarstvu. Jack Welch, generalni direktor američke korporacije General Electric i dobar poznavatelj kineskoga gospodarstva izjavio je godine 2005., obraćajući se američkim poslovnim ljudima: "U Kini postoje poduzeća za koja možda niste ni čuli, a koja će se u slijedećem desetljeću pojaviti na globalnoj pozornici i koja će ugroziti opstanak vaših tvrtki". (ibid., str. 65). Posebnu pozornost Kina posvećuje što tješnjoj suradnji sa zemljama Trećega svijeta s kojima je sklopila više od stotine raznih sporazuma i ugovora radi unapređenja međusobne suradnje, posebno o povećanju uvoza iz tih zemalja i o povećanju investicija kineskih kompanija u razne proizvodne i infrastrukturne projekte, osobito u naftnu privredu, metalurgiju, telekomunikacije, luke i sl. Zabrinutost SAD izazvalo je godine 2001. osnivanje na kinesku inicijativu Shanghai Cooperation Organisation, koja obuhvaća Kinu, Rusiju, Uzbekistan, Tadžikistan, Kirgistan i Kazahstan. Kina je također bila i pokretač Summita istočno-azijskih zemalja godine 2005., na tom je Summitu glavna tema bila ispitivanje mogućnosti osnivanja Istočno-azijske Unije po uzoru na Europsku Uniju.

Sadašnji je kineski gospodarski model kombinacija slobodnoga tržišta, privatnoga poduzetništva, državnoga planiranja i reguliranja razvitka, jednako kao i snažnoga i dinamičnoga državnoga sektora. Taj svojevrstan hibridni model, ma koliko izazivao skepsu i kritike pristaša neoliberalne doktrine, izvrsno funkcionira, sudeći po rezultatima postignutima u posljednjih dvadeset godina. Mnogi promatrači kineske scene misle da su državna strategija razvitka i snažne i modernizirane državne korporacije zaslužnije za iznimno brzu i uspješnu gospodarsku i tehnološku transformaciju Kine nego što je to slobodno tržište i strane korporacije. No, najvjerojatnije je da je sinergijski učinak obaju čimbenika bio onaj magičan faktor koji je omogućio, kako to neki nazivaju, "kinesko čudo". Kako će se taj hibridni društveno-ekonomski model dalje razvijati teško je predvidjeti. Na njegovo će buduće oblikovanje sigurno utjecati potrebe daljeg tehnološkog i ekonomskog razvitka i sve izraženiji zahtjevi za podizanjem životnoga i društvenoga standarda, jednako kao i zahtjevi za pravednijom raspodjelom plodova ekonomskoga rasta. Osim toga, u taj će se budući model vjerojatno ugraditi i tradicionalne kulturne kineske vrijednosti kojima se, kako se čini, kinesko društvo nakon pedesetogodišnjega prekida ponovo vraća. Kurt Seinitz, bečki novinar i publicist, koji već gotovo četrdeset godina prati i proučava kinesko društvo, ističe u svojoj knjizi "Vorsicht China", da kineska omladina doduše prihvaća vanjske simbole zapadne civilizacije, ali da je ostala vjerna svojoj drevnoj kineskoj kulturi i tradiciji. On stoga smatra da će mladi naraštaj Kineza suprotstaviti Zapadu

svoj specifičan društveno-ekonomski i kulturni model, koji će spojiti prednosti tehnološkoga i gospodarskoga razvitka s kineskim tradicionalnim, duboko ukorijenjenim sustavom vrijednosti. Istoga je mišljenja i sinolog Oskar Wegel, koji u knjizi "China im Aufbruch – wie mächtig wird Asien?" piše: "Teza da će globalizacija sa sobom donijeti nestanak tradicionalnoga kineskoga sustava vrijednosti zvuči prilično naivno. Kratkoročno se može činiti da zapadne, zapravo američke, vrijednosti potiskuju kinesku kulturnu tradiciju, ali dugoročno nema nikakve sumnje da će autentičan kineski sustav vrijednosti, iznad svega konfucijanizam, prevladati i dati svoj pečat budućem obliku kineskoga društva". S time u vezi korisno je podsjetiti se glavnih obilježja Konfucijevog učenja: Konfucije vjeruje u iskonsku dobrotu čovjeka i u važnu ulogu države, ali pravedne i dobronamjerne države. Etika je bit Konfucijeve filozofije: od njega potiče čuveno osnovno etičko načelo "Ne učini drugome ono što ne želiš da tebi drugi učini", načelo koje su prihvatile gotovo sve velike religije. Bitni elementi Konfucijeve etike jesu čovječnost (jen), pravednost (i) i vjernost zadanoj riječi (hsin). Ako u buduću kineski društveno-ekonomski model bude ugrađena Konfucijeva etika, onda će taj model biti dostojna alternativa neoliberalnom kapitalizmu, kojeg je "moralna" osnova egoizam, a filozofska utilitarizam.

Drugi azijski kolos (1,1 milijarda stanovnika), Indija, također je, poput Kine, iako malo poslije i nešto sporije, krenuo putem vrtoglavo brzog tehnološkog i ekonomskog rasta i modernizacije. Do preokreta u Indiji došlo je godine 1991., kada je tadašnji ministar financija (a današnji predsjednik Vlade), Manmohan Singh pokrenuo ekonomske reforme, dajući veću slobodu privatnom poduzetništvu, djelovanju tržišnih zakona i ulasku stranoga kapitala. Prosječna stopa rasta već je u prvome desetljeću provođenja reformi (1991. – 2000.) povećana na 6%, da bi poslije godine 2000. bila povećana na 8%. Državna Planska komisija, doduše, utvrđuje razvojne prioritete i dugoročnu razvojnu strategiju, a državna tijela mjerama ekonomske politike snažno utječu na tekuće ekonomske tokove, ali je ostavljen dovoljno širok prostor za djelovanje tržišnoga takmičenja, privatnoga poduzetništva i za poslovanje stranih korporacija. Privatizacija državnoga sektora provodi se postepeno i selektivno: Vrhovni sud npr., zabranio je privatizaciju devet strateški najvažnijih državnih korporacija, koje u Indiji nazivaju "navratnas" (dragulji). Gotovo sve veće američke, zapadno-europske i japanske korporacije otvorile su svoje pogone u Indiji: Toyota je izgradila veliku tvornicu automobilskih dijelova, Hyundai već proizvodi oko 100.000 automobila, Nokia i LG Electronics počeli su proizvodnju bežičnih telefona, Siemens planira u svoje pogone do godine 2009. investirati 500 milijuna USD. Isto su tako veoma aktivni u širenju svoga poslovanja u Indiji General Electric, Boeing, Exxon-Mobile, Microsoft i drugi. U razdoblju 2001.-2005. više od stotinu multinacionalnih korporacija osnovalo je svoje tvornice i istraživačke centre u Indiji.

Istovremeno, naglo su se razvile domaće privatne industrijske tvrtke: najveća indijska privatna korporacija Reliance Industry, koja se bavi petrokemijom,

ostvarila je godine 2005. prihod od 20 milijardi USD, a njezin je vlasnik Mukesh Ambani te godine prema Forbesu bio tridesetosmi najbogatiji čovjek na svijetu. (Newsweek, 17.7.2006.). Gradovi Bangalore, Hyderabad i Mumbai razvili su se u nekoliko godina u velika središta informatičke tehnologije svjetskoga značaja. Najveća informatičko-tehnološka korporacija Infosys u Bangaloreu zapošljava nekoliko desetaka tisuća informatičara. Stručnjaci predviđaju da će proizvodnja informatičke industrije Indije do godine 2008. dostići vrijednost od 50 milijardi USD. (Newsweek, 30.5.2005.). Najveći gubitnik neočekivano brze ekspanzije informatičke tehnologije i industrije u Kini i Indiji jesu SAD: zaposlenost u američkoj software industriji pala je u tri godine (2001.-2003.) prema podacima Computing Research Institute za 16% (s posljedicom da je broj američkih studenata na informatičkim i tehničkim studijima smanjen za 23%, *ibid.*). Eksplozivni industrijski rast i sve veća globalna konkurentnost indijske industrije manifestiraju se naglom ekspanzijom izvoza: industrijski izvoz povećan je od 20 milijardi u 2000. na 37 milijardi u 2002., zatim na 54 milijardi USD u godini 2004., da bi prema prognozama morao dostići vrijednost od 300 milijardi dolara godine 2015. (*ibid.*). Uspon Kine i Indije na rang svjetskih ekonomskih supersila sasvim će sigurno za nekoliko desetljeća izazvati duboke tektonske promjene na međunarodnoj ekonomskoj sceni, a to će neizbježno imati dalekosežne globalne političke i kulturne posljedice. S time u vezi značajno je "strateško partnerstvo" Kine i Indije utanačeno između dviju zemalja u travnju godine 2005., njime je dogovorena intenzivnija međusobna trgovinska, tehnološka i ekonomska suradnja. Indijski premijer Manmohan Singh tom je prilikom izjavio: "Indija i Kina djelujući zajedno preoblikovat će svjetski poredak".

Zahvaljujući prijašnjem iznimno brzom ekonomskom razvitku Japana, pa potom Južne Koreje, Tajvana, Singapura, Malezije, a sada Kine i Indije, težište svjetske gospodarske moći i dinamike premješta se sve više u Aziju, u kojoj će godine 2050. živjeti dvije trećine svjetskoga stanovništva. Prema jednoj je studiji Asian Development Bank udio Azije u svjetskoj proizvodnji godine 1950. bio 20%, godine 2004. udvostručen je dostigavši 40%, a predviđa se da će godine 2025. biti povećan na 60%. Zbog toga dramatičnoga uspona Azije u vodeću svjetsku gospodarsku regiju u svega nekoliko desetljeća (kod čega je bitnu ulogu odigrao eksplozivni ekonomski rast Kine, a sada i Indije), mnogi autori nazivaju 21. stoljeće "azijskim stoljećem". Engleski časopis *The Economist* (7. 2005.) objavio je članak pod naslovom "Kako Kina upravlja svjetskim gospodarstvom", u tom se članku predviđa: "Globalne će se ekonomske odluke sve više donositi u Pekingu, a ne u Washingtonu. Globalna pravila igre određivat će kinesko vodstvo". *A Financial Times* (7.12.2004.) piše: "Već sada svjetsko gospodarstvo pleše prema kineskoj svirali".

Najpoznatiji slučaj teoretskoga obrazloženja i pokušaja praktične primjene modela koji odbacuje tržišni fundamentalizam i neoliberalnu doktrinu, ali

i pretjerani državni intervencionizam, jest doktrina tzv. Trećega puta. Autor je te doktrine Anthony Giddens, profesor sociologije na University of Cambridge, koji je u svoje dvije knjige izložio ideje o obnovi socijalne demokracije u novoj informatičkoj, globaliziranoj eri. (A. Giddens "The Third Way: The Renewal of Social Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, 1988. i "The Third Way and its Critics", Cambridge Polity Press, Cambridge, 2000.). Treći put, po mišljenju profesora A. Giddensa, socijal-demokratski je odgovor na neoliberalnu doktrinu, ali ne na osnovi tradicionalne socijal-demokracije koja se pretjerano oslanjala na državno vlasništvo i na državno reguliranje ekonomskih procesa. Filozofija Trećega puta nastoji objediniti dvije velike ideološke struje zapadne civilizacije: demokratski socijalizam i liberalizam, vodeći računa o nezaustavljivoj informatičkoj revoluciji i isto tako o nepovratnom procesu globalizacije. Dok su prije socijalni demokrati isticali državu kao glavnog pokretača i regulatora ekonomskoga razvitka, liberali su dali prioritet individualnim slobodama i privatnom poduzetništvu. Doktrina Trećega puta teži suvremenoj sintezi tih dviju ideologija, a to znači uspostavljanju ravnoteže između individualnih sloboda, privatnoga poduzetništva i tržišne privrede, s jedne strane i prihvaćanja aktivne uloge države u ispravljanju nedostataka slobodnoga tržišta u osiguranju društvene pravde i ostvarenju društva blagostanja, sa druge strane. Vrijednosni sustav Trećega puta obilježavaju ove značajke: a) Pravedna raspodjela dohodaka i bogatstava; b) Rad i talent moraju postati osnovni kriterij za raspodjelu dohotka i za društveni status; c) Jednakost svih građana u mogućnostima za obrazovanje, zaposlenje i ekonomsko i društveno napredovanje; d) Uporedno s većom individualnom slobodom i pravima mora se povećati i odgovornost pojedinaca za svoje obrazovanje, za svoj rad i društvene obveze. Motorna snaga gospodarskoga razvitka ostaje privatno poduzetništvo i tržište, ali oni moraju biti regulirani tako da služe, ne samo privatnome, nego i javnome interesu. Laburistička vlada Tonyja Blaira prihvatila je doktrinu Trećega puta i nastoji je provoditi, ali se ocjene o uspješnosti njezine realizacije razlikuju: dok jedni analitičari ističu gospodarske uspjehe laburističke administracije (makroekonomska ravnoteža, umjeren, ali stabilan rast, relativno niska nezaposlenost), drugi autori prigovaraju da se teorija Trećega puta razlikuje od svoje praktične primjene koja je popustila pred zahtjevima, pritiscima i interesima neoliberalnoga kapitala.

Dosad se najuspješnije suprotstavljanje neoliberalnom, globaliziranom kapitalizmu dogodilo u posljednjim godinama u Latinskoj Americi. Prvi udarac neoliberalnoj politici i Washingtonskom konsenzusu zadao je godine 2002. izbor dugogodišnjeg vođe radničke partije Brazila, Luiz Inacio Lula de Silvae za predsjednika te velike zemlje (Brazil ima 180 milijuna stanovnika). U predhodna dva desetljeća brazilske su vlade nastojale pod pritiskom SAD primijeniti neoliberalnu politiku privatizacijom svih državnih poduzeća i banaka, liberalizacijom vanjske trgovine (uvozne su carine smanjene od 80% na 15%) i restriktivnom monetarnom i fiskalnom politikom. No obećani su rezultati potpuno izostali: sto-

pa nezaposlenosti ostala je visoka, vanjski je dug nezaustavljivo rastao, socijalne razlike i siromaštvo dosegli su kritičnu razinu, a stopa ekonomskoga rasta ostala je na zanemarivih 1,5%. Novi predsjednik Lula de Silva odmah je najavio novi smjer ekonomske politike ovim riječima: "Uloga je države da planira i raznim poticajnim mjerama stimulira razvitak i ako je potrebno sudjeluje u financiranju razvitka u partnerstvu sa privatnim sektorom". (Newsweek, 11.11.2002.). Do promjene režima i odbacivanja modela slobodnoga tržišta u njegovoj radikalnoj verziji došlo je poslije Brazila u većini latinsko-američkih zemalja: u Venezueli, Argentini, Boliviji, Urugvaju i u Čileu. Evo Morales, predsjednik bolivijskoga pokreta za socijalizam, koji je pobijedio na predsjedničkim izborima na kraju godine 2005., izjavio je da mu je "glavni cilj pridonijeti uklanjanju neoliberalnoga modela". Najradikalniji je protivnik neoliberalne ekonomske doktrine i američke pokroviteljske ili hegemonističke politike u Latinskoj Americi Hugo Chavez, predsjednik Venezuele. Njegova je velika prednost to što je Venezuela važan proizvođač i izvoznik nafte, pa može izdašno financirati svoje socijalne programe, osobito unapređenje obrazovanja, zdravstva, socijalnu skrb i sl. H. Chavez izjašnjava se kao protivnik neoliberalnoga kapitalizma i profita kao glavnoga cilja i motiva ekonomskoga djelovanja i najavljuje da će u Venezueli izgraditi "socijalizam 21. stoljeća". Uz državnu financijsku i ostalu potporu osnovano je nekoliko desetaka tisuća poljoprivrednih, trgovinskih i industrijskih kooperativa. Ipak nije ukinut privatni sektor; samo su stranim korporacijama povećani porezi i pooštreni su uvjeti poslovanja radi zaštite radničkih i nacionalnih interesa.

Da je čitavu Latinsku Ameriku zahvatio val dubokih političkih, socijalnih i ekonomskih promjena svjedoči pobjeda predsjednice socijalističke partije Čilea i kandidatkinje koalicije lijevoga centra, liječnice Michelle Bachelet na predsjedničkim izborima na početku godine 2006. (novoizbrana predsjednica Čilea kćerka je generala Alberta Bacheleta, koji je godine 1973., poslije državnoga udara u režiji CIA i ubojstva socijalističkog predsjednika Salvadora Allendea, kao Allendeov pristaša bio uhićen i mučen, i koji je kasnije u pedesetoj godini života umro od srčanog udara). Njen je izborni program bio socijalno orijentiran s težištem na smanjenju nezaposlenosti, na besplatnom obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti i na smanjenju jaza između bogatih i siromašnih. Čile se smatra ekonomski najuspješnijom i najprosperitetnijom zemljom Latinske Amerike, pa se može očekivati da će izborna pobjeda Michelle Bachelet i njen socijalni program imati veliki utjecaj ne samo u Latinskoj Americi, nego će utjecati i na jačanje globalnoga otpora neoliberalnom kapitalizmu. Navedene socijalno ili lijevo orijentirane latinsko-američke vlade u prijateljskim su odnosima s Kubom Fidela Castra, ali ne slijede njegov rigidni, etatistički i autokratski model socijalizma, već priznaju slobodno tržište, privatno vlasništvo i poduzetništvo i sve te elemente tržišne privrede nastoje uskladiti s načelima društvene pravde, humanosti i demokracije. Šest država Latinske Amerike s ukupno oko 270 milijuna stanovnika, u kojima su demokratskim putem došle na vlast vlade koje su odbacile neoliberalni kapi-

talizam i hegemonističke pretenzije SAD ako ustraju i uspiju na putu izgradnje socijalno pravednog, ekonomski uspješnog i stvarnog demokratskog društva, potvrdit će mogućnost suprotstavljanja globalnoj vladavini financijskoga kapitala i pružit će poticaj i ohrabrenje mnogim pokretima diljem planeta koji se bore za bolji svijet.

CITIRANA LITERATURA

1. Aburdene, Patricia (2005.). *Megatrends 2010 – Rise of Conscious Capitalism*. Charlottesville: Hampton Roads Publishing Company Inc.
2. Bakan, Joel (2005.) *Korporacija, patološka težnja za profitom i moći*. Zagreb: Mirakul d.o.o.
3. Beck, Ulrich (2002.). *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
4. Bardaracco, Joseph (2002.). *Leading Quietly: An Orthodox Guide to Doing the Right Thing*. Harvard Business School Press.
5. Byrne, John (1999.). *Chainshaw*. Harper Business.
6. Castells, Manuel (1996.-1999.) *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Blackwell.
7. Chomsky, Noam (2003.). *Hegemony or Survival*. Henry Holt & Co.
8. Collins, John (2001). *Built to Last and Good to Great*. Harper Business.
9. Feigenbaum, Cliff (1999.). *Investing with your Values*. Boomerang Press.
10. Ferguson, Nial (2005.). *The Colossus: The Rise and Fall of the American Empire*.
11. Giddens, Anthony (1988.). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Giddens, Anthony (2000.). *The Third Way and its Critics*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
13. Hardt, Michael i Antonio Negri (2003.) *Imperij*. Zagreb: Arkin d.o.o. (Original: *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
14. Heifetz, Ron (1994.). *Leadership Without Easy Answers*. Harvard University Press.
15. Katzenbach, John (1999.). *Peak Performance*. Harvard Business School Press.
16. Kueng, Hans (1999.). *Denkwege*. München: Piper Verlag GmbH.

17. Meyerson, Debra (2002) *Tempered Radicals*. Harvard Business School Press.
18. Ray, Paul (2000). *The Cultural Creatives*. Harmony.
19. Seinitz, Kurt (2006). *Vorsicht, China! Wie das Reich der Mitte unser Leben verändert*. Salzburg: Ecwin Verlag.
20. Stiglitz, Joseph (2002). *Globalization and its Discontents*. New York: W.W.Norton & Co.Inc.
21. Thurrow, Lester (1996). *The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World*. New York: Morrow & Co.
22. Young, Stephen (2006.). *Moralni kapitalizam - mirenje privatnog interesa s javnim dobrom*. Zagreb: Hrvatsko udruženje menadžera CROMA. (Original: *Moral Capitalism – Reconciling Private Interest with Public Good*. San Francisco: Berrett – Koehler Publishers Inc., 2003).
23. Ziegler, Jean (2002) *Les nouveaux maîtres du monde et ceux qui leur résistent*. Paris: Editions Fayard.
24. Ziegler, Jean (2005) *L'empire de la honte*. Paris: Editions Fayard.

THE OUTLINES OF THE NEW, SOCIALLY JUST, ECONOMICALLY EFFICIENT AND ECOLOGICALLY SUSTAINABLE MODEL

Summary

The author considers the ideas of a number of wordly known economists, sociologists and philosophers about the emergence of new socio-economic and civilizational model, which has already started at the turn to the new millenium. As a matter of fact, the existing model of neoliberal, globalized capitalism is to the author's opinion unsustainable over the long period, primarily due to intolerable social polarization and later on because of uncontainable destruction of ecological balance. Besides, the new technological paradigm personified in informatics revolution causes profound changes in forms of economic, political and social life, imposing the formation of new economic, social and ideological paradigm, or the formation of new socio-economic model. There are many ideas, visions, scenarios and the names for this new civilizational model which is looked for: "socio-ecological-market model" (Hans Kueng); "moral capitalism" (Stephen Young); "spiritual capitalism" (Patricia Aburdene); "open society" (George Soros); "informational society" (Manuel Castells); "transnational, cosmopolitan, postmodern society" (Ulrich Beck); "third way" (Antony Giddens); "liberal socialism" (Noam Chomsky); "cybercommunism" (Adolf Dragičević). Although various authors consider the new socio-economic system in different ways, all these different visions have in common similar fundamental human or ethical principles: social justice, human solidarity and compassion, tolerance, dignity and freedom of human being, equilibrium of individual and social interests, ethnical, cultural and religious pluralism, free development of human creative potentials. Which model will prevail in particular countries will depend upon civilizational tradition and other local specific conditions. The existing model of neoliberal economy and civilization is in evident crisis, and its resolution will be mostly conditioned by maturing of collective consciousness about the necessity of social changes and transformation of this consciousness in massive movement for formation of the new just, human and functional society.

Key words: Informatics revolution, Market fundamentalism, Neoliberal globalization, Postindustrial economy, Business ethics, "Moral capitalism", Social-ecological market model, "Liberal socialism".

